

KÖNYVISMERET HÁZIDOLGOZAT

Magyar királyok ábrázolása a Nádasdy Mausoleumban

Készítette: Jókayné Bozsó Szilvia

Konzulens: Buda Attila

PPKE Kiadói szerkesztő I. évfolyam

Budapest, 2007. június 6.

Történeti háttér

A Nádasdy Mausoleum (Mausoleum Potentissimorum ac Gloriosissimorum Regni Apostolici Regum et Primorum Militantis Ungarie Ducum) egyik eredeti változata Szegeden, a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárban található. Sajnálatos módon 2006. júniusában, egy beázás folytán a kétfélmillió forintot érő kötet súlyos kárt szenvedett. Bár a restaurátoroknak lapjaira szedve sikerült megmenteni, értéke a szétbontás miatt némileg csökkent. Másik példányát az MTA Irodalomtudományi Intézetének Eötvös Könyvtárában őrzik Töredékes részei néha megjelennek magyarországi vagy külföldi aukciókon, de külföldi gyűjteményeknek is értékes darabjai. Hasonmás kiadásban a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában 1991-ben megjelent, néhány könyvtárban hozzáférhető, bár védeltsége okán ki nem adható. Külföldi, digitalizált változatban is fellelhető pl. a következő címen:

www.uni-mannheim.de/mateo/camenahist/autoren/nadasdy-hist.html.

Jelentőségéhez képest igen kevés, a művel foglalkozó irodalom áll rendelkezésre. A kötetet 1664-ben Nürnbergben (Michaelem Joannem Fridericum Endteros) adták ki, Nádasdy Ferenc gróf (1625–1671) saját költségén és ajánlásával. Nádasdy 1633-tól Vas, majd Zala és Sopron vármegyék főispánja, 1644-től királyi tanácsos, 1664-től pedig országbíró, majd királyi helytartó volt. Az ország egyik legműveltebb és leggazdagabb főuraként pártfogolta a tudományt és a művészeteket. A magyar dicsőség kultusza és a rendi szabadságjogok szolgálata érdekében számos – főleg latin - munka kiadását kezdeményezte, s szerkesztésükben személyesen is közreműködött. Tudatos mecénási, irodalom pártoló szerepet vállalt, s pottendorfi birtokán nyomdát is alapított. Mivel részt vett a Wesselényi-féle összeesküvésben, I. Lipót lefejeztette és teljes vagyonelkobzásra ítélte.

A Mausoleum a hun és magyar vezérektől egészen I. Lipót trónra lépéséig, vagyis 1657-ig követi királyaink történelmét. 59 rézmetszet alkotja az uralkodók egészalakos portrészorozatát. A mű a magyar barokkművészet legnagyobb összefüggő arcképsorozata, mely később számos uralkodó ábrázoláshoz szolgált ihletként (táblaképek, rajzok, grafikák, kispasztikák, fal- és mennyezetképek inspirációs forrása, szerte az országban). Például Wrabetz Ferenc XVIII. századi festő a nagykallói megyeháza számára készült nagyméretű olajképei is a Mausoleum királykép sorozatának másolatai. Ebből tizenet a nyíregyházi Józsa András Múzeum képzőművészeti gyűjteménye őriz.

A kiadvány alapötlete Ferenczffy Lőrincztől származik, aki a század elején Berger Illés királyi történetíró bízta meg egy nagyszabású, háromkötetes történeti munka megírásával (ennek kézírata és az ehhez készült, illusztrációknak szánt metszetek lemezei is fennmaradtak). A terv – feltehetően pénzhány miatt – nem valósult meg, a rézlemezek pedig a pozsonyi jezsuitákhoz kerültek. Tőlük szerezte meg Nádasdy ezeket, majd az azóta eltelt időszak uralkodóinak képeivel kiegészítve a magyar rendeknek ajánlva jelentette meg a nagyszabású munkát, korabeli pergamenkötésben.

Az illusztrációkat kísérő latin szöveget a jezsuita Nikolaus Avancini, az újlatin irodalom jelentős tagja állította össze, a német fordítás pedig Sigmund von Birkennek, a nürnbergi irodalmi kör egyik fontos tagjának munkája. A latin nyelvű királyverseket Lanzmár Ferenc, Nádasdy udvari lelkésze írta – bár nem tudni, hogy az 1658-ban elhunyt költő irodalmi hagyatékát milyen mértékben dolgozták át, mire 1664-ben a mű megjelent.

A könyvben mind a képanyagnak, mind a szövegnek egyforma jelentősége van.

Tipográfia

A kötet 407 számozott oldalból áll.

A címlap díszes keretbe foglalva tartalmazza a mű címét illetve kiadóját. A díszítőelemek az egész lapot kitöltik, s hangsúlyosabbak az írásnál (ruhátlan angyalka figurák, ókori viseletbe öltözött, félig mezítelen emberalakok, növényi díszítőelemek, kagylómotívum s mindenek felett a Szent Korona).

A címnegyed következő lapján részben piros, részben fekete nyomtatásban jelenik meg a terjedelmesebb cím illetve kiadási adatok.

Az előszó illetve ajánlás címszava fölött kb. 2 cm vastag, sűrű díszítés látható, növényi illetve állati ornamentika jellemzi. Utóbbi szövegrészt követően apró virágminták sorai láthatók, kitöltve az „űrt”. Ez a díszítési technika az egész kötetet jellemzi.

A számozás az első rézmetszet oldalán indul. Ettől kezdve élőfej mutatja a szóban forgó uralkodó német megnevezését. A személynév nagybetűvel és kurzívval, a titulus a könyvben használatos német gót betűvel van szedve. A latin megnevezés a képek alatt, a tükrön belül helyezkedik el. Az illusztrációt kísérő latin illetve német szöveg címe és a léniák közé háromsoros virágmintát nyomtattak, mely egységes az egész kötetben belül. A lénia elhelyezése nem következetes. A pagina fent, jobb- illetve baloldalon kap helyet.

Névmutató illetve hibajegyzék zárja a kötetet. A névmutató kizárólag a királyokat sorolja föl, s uralkodásuk idejét jelöli meg. A lénia fölött diszkrét virágminta, s a főcímnél alatta szintén „sorminta”. A hibajegyzék 28 helytelenül papírra vetett szó helyes változatát tartalmazza, gondosan jelölve az oldalszámot illetve, hogy azon belül hol található.

Az előszót illetve ajánlást „sorkizárással” írták, az uralkodókhoz kapcsolódó szövegrészek középre zártak.

A főbb bekezdéseket iniciálék nyitják.

Minden oldal jobb alsó sarkában feltüntetik a következő lap első szavát.

Az uralkodók ábrázolása

Fejedelmek

Közös jellemzőjük, hogy szerzőjük természeti környezetben, álló helyzetben ábrázolja vezéreinket. A háttér legtöbbször hegyvonulat, néha eleinkkel benépesítve, fölötté felhőkkel. A felhőknek játéka van, hol sötétek, hol világosak, hol vihart jeleznek, hol nyugalmat. A fejedelmek vastos termetűek, villás bajusszal és sokszor vágott szakállal. Orruk karakteres, feltűnő. Arc kifejezésük markáns, sokszor árnyalt. Öltözetük a kor művészetére jellemzően részletesen kidolgozott (gyűrődések, sötét, világos részek, gombok stb. világosan látszódnak), nem korhű, de a korra jellemző elemek gyakran megtalálhatók bennük. Fejfedőjüket hatalmas toll vagy tollak díszítik. Óriás csizmát viselnek, néhol óriás sarkantyúkkal, s valamilyen nagy lepel borítja ruházatukat. Kezükből gyakran zászló és hatalmas buzogány, esetleg kard.

A fény-árnyék viszonyok pontosan kivehetők, s a képek hihetetlen árnyaltságot tükröznek. A hősök lábánál található virágok, kisebb növények, esetenként fű vagy egy fa gyökere részletesen ki vannak dolgozva.

Keve indítja a sort. A kezében zászló illetve védőpajzs, „fejdísz” kissé eltűzlött.

Kadisát háttal ábrázolják, hátán íjjal és íjvesszőkkel. Szemével mintha a borult eget kémlelné. A háttérben a lankás hegyvonulaton házak jelennek meg. Fejfedője ázsiai jelleget hordoz.

Keme öltözete díszmagyarra emlékeztet, több ábrán találkozunk hasonló jelenséggel.

Béla háttérben kőépületek illetve emberi alakok jelennek meg.

Buda mögött egy folyó csónakokkal illetve egy domb várral, illetve városképpel látható. Ruhája szintén „díszmagyar”, díszítésére a növényi ornamentika jellemző.

Attila arc kifejezése rendkívül markáns, sas orra határozza meg. Ábrázolása mozgalmas; egyik kezében zászló lobog, másik kezében a kard készenlétben áll. A háttérben vágató lovas sereg látható, hihetetlen részletességgel ábrázolva (pl. emberi fejek sokasága, számtalan zászló, lovak patája stb.).

Árpád arca elszánt, határozott és markáns. Sas orr, vágott szakáll jellemzi. A háttérben gomolygó felhők, a hegyvonulat lábánál felzászlózott lovas sereg, viszonylag nyugalomban. Öltözete páncél sapka és ruha, rajta állati bundából készült lepel. Oldalán kürt és kard.

Szabolcs megjelenése tekintélyes, elégedettséget, megállapodottságot sugároz. Egyik kezében kard, másikban lefelé mutató buzogány. A háttérben lovasszekeket látunk, a másik oldalon pedig egy férfi illetve nőalak rajzolódik ki, akik bográcsban főznek, alatta még a tűz is tisztán kivehető.

Gyula táskás szemekkel tekint előre, a háttérben emberi alakok, jurtasátrak, ló.

Kund arca kémlelő, értelmet sugárzó. „Ugrásra készen” áll: bal keze a kardon, jobb kezében buzogány emelkedik. Viharfelhők a háttérben, a szél még a fejfedő dísztollát is borzolja, köpönyegét hátralendíti. Hegyvonulat, előtte összedőlt csűr, lovakkal.

Lehelt páncélruhába öltöztetik, egyik kezében hatalmas kürtöt tart. A messzeségben egy vár képe rajzolódik ki.

Bulcsú fel van fegyverezve (kard, nyílvesszők, csatabárd). Mögötte gyülekező sereg.

Örs felett a felhők mozgásban vannak, borúsak. Nagy perspektíva, a háttérben szintén lovas sereg.

Géza kitarja kezét, szomorkás, kérdő arckifejezéssel tekint az ég felé.

Megváltozik a korábbiakat jellemző háttér: hegyvonulat helyett sík vidéket látunk, sok fával. A messzeségben vár. A felhők eltűntek, a kép nyugalmat, megállapodottságot áraszt.

Királyok

Szent Istvántól IV. Ferdinándig tart a királyok sora. Nem élethelyzetben, hanem előkelő pózban, döntően a trónuson ülve, királyi palástban látjuk uralkodóinkat. Jellemző a trón túldíszítettsége, a paláston és a drapériákon a díszítésre növényi ornamentika jellemző. Korona a fejükön – vagy mellettük –, gyakran országalma és jogar a kezükben.

Szent István fölött angyalkafigurák tartják a koronát. Feje fölött glória, jobbán ülő fia, Imre fölött szintén.

Péter, majd *Aba Sámuel* következnek. Utóbbi álló helyzetben látható, trón nélkül. *I. András* harci díszben pompázik, *I. Béla* trónja meglehetősen díszes. *Salamon* idős, nagyszakállú ember, háttérben erdővel és emberalakokkal. *I. Géza* koronája nem a fején, hanem mellette található, a messzeségben városépítés folyik. *Szent László* glóriával jelenik meg. *Könyves Kálmán* mellett kifejező a püspöki süveg. *II. István* mögött hadsereg s egy város rajzolódik ki. *A II. (Vak) Béla* mögötti drapérián megjelenik a címer. *II. Géza* idős arca gondterhelt, a háttérben hadsereget látunk, harc közben. *III. István* díszes fejedőt hord, a korona mellé van helyezve. *II. László* trónja előtt áll, szintén díszes fejedőben, a drapérián növényi ornamentika. *II. László* trónja előtt áll, díszes fejedőben. *IV. István* teraszon áll, a háttérben épület látható. *III. Béla* nyugodt arckifejezéssel ül trónján. Háttérben egy vár áll, előterében kisebb életképpel. *Imre* trónusa díszes, arckifejezése bölcs. *III. László* körül erőteljes barokk pompázik. Díszes palástot hord, feje fölött kagylódísz és növényi ornamentika. Szemével ezekre tekint. *II. András* háttérben több fakereszt (talán temető), mögötte város. *IV. Béla* jogarral, országalmával a kezében az égre tekint. A háttérben lángoló város illetve a tatár seregek. *V. István* trónja nincs jelen, díszes fejedőben áll. *IV. László* harci díszben áll, a háttérben fellegek. *III. András* háttérben hegyvonulat illetve vár, *Vencel* trónusán angyalkák illetve kagylómotívum, királyi palástja nem díszes. *Bajor Ottó* *I. Károly Róbert* követi, aki gyanakodva figyeli a függöny mögötti küzdelmet. *Nagy Lajos* díszes trónusán ül, míg háttérben a sereg sorakozik fel. *II. (Kis) Károly* várából tájkép látszódik, várossal. *Zsigmond* trónusának két oldalán a két címer jelenik meg, melyeket angyalka figurák tartanak. Mögötte a kétfejű sas motívuma. *Albert* kissé sanda arckifejezéssel tekint kifelé, ahol lovasok érkeznek. *I. Ulászló* *Hunyadi János* követi, harci díszben, egy dombon állva. Kezében védőpajzs illetve kard, a háttérben balra a vár, jobbra sátrak. *Hunyadi Mátyás* szintén harci díszben, buzogánnyal, karddal áll, a messzeségben ütközetet látunk. *II. Ulászló* ábrázolása nyugalmat tükröz, mögötte városrész életjelenettel látható. *II. Lajost* gyermeki arccal örökítik meg, harci díszben. *Szapolyai János* után *I. Ferdinánd* következik, álló helyzetben, mellette a földön harci sisakja. *I. Miksa* harci díszben, *II. Rudolf* egy dombon palástban áll, sötét felhőkkel s egy ütközettel a háta mögött. *II. Mátyás* babérmagány visel, a korona mellette, háttérben csatajelenet. *II., III. illetve IV. Ferdinánd* zárják a sort, babérmagányval vagy csupasz fejjel, a korona mellettük.

Zárszó

A könyv tanulmányozása során lenyűgözött az a szaktudás, mellyel a korabeli alkotók rendelkezettek. Elsősorban a rézmetszés technikájával elérhető árnyaltság, pontosság tükrözi a mesteremberek – művészek – komoly hozzáértését. A forrásmunkák keresése alapján úgy érzem, méltánytalanul kevés elemzés –vagy utalás– található a műről, vagy igen nehezen hozzáférhető.